

Inhoud

Vooraf	11
1 Als we over frivoliteit praten	17
Frivolologia	20
<i>A frivolous case, ein frivoler Mensch</i>	22
De Franse slag	24
Het wufte Zuiden	26
De frivole sekse	28
Het belang van ernst	30
Gedachteloosheid	34
Sprezzatura	36
2 Puriteinen	39
Zuiverheidsmoraal	41
Pascal radicaliseert	44
Tegen de afleiding	47
Spirituele vreugde	49
Babettes feest	51
Radicalisme	53
Afkeer van de rococo	56
3 Rationalisten	60
Niets is zonder reden	62

Als de dood voor frivoliteit	64
Modern rationalisme	67
Professionalisme	70
Nutsdenken	74
Biopolitiek	78
4 Het frivoliteitssysteem	82
Mandeville	84
Van productie naar consumptie	88
Sociale media	92
De tirannie van het vermaak	94
Waar is dat feestje?	96
Een cosmetische tijd	100
Postmodern	104
Bullshit!	105
Coda	109
5 De nieuwe ernst	110
De permanente noodtoestand	113
Minimalisme	115
Nieuwe stoïcijnen	120
De cultus van de fitheid	124
Eco-alarmisme	128
Woke	133
6 Het vrolijke weten van Nietzsche	138
Je leven veranderen	139
De last afwerpen	141
Alleen maar ja zeggen	143
Oppervlakkig – uit diepte!	145
Het leven mediterriseren	147

Carmen	148
Twee karakters	151
De grootste vreugde	152
De genoegens van de bitterheid	156
7 Kundera's feest van onbeduidendheid	161
Leve Trotski! – maar niet heus	164
Altijd een vreemde	166
Het aardse paradijs	169
Het obscene lijf	171
Het spel met de autostop	173
Morgen bestaat niet	175
Rococo	178
8 Het leven een spel	181
De troost van de slapstick	183
Vrolijke onttrokkenheid	187
Sport	190
Alea	192
Réussite, of: Het spel een leven	195
De schommel van Fragonard	197
Nawoord	203
Ernstige literatuur	207
Frivool register	215

Vooraf

Het idee voor dit boek over frivoliteit ontstond in een ernstige tijd. Het was het voorjaar van 2022 – het eind van de coronaperiode. Maandenlang hadden onze overheden ons de sanitaire noodtoestand opgelegd, met lockdowns, anderhalvemeterregels en allerlei sociale beperkingen. We moesten op onze hoede zijn voor het virus en daarom was iedere vorm van frivol gedrag uit den boze. Gedurende een paar maanden mochten we niet meer dansen, feesten en samen vrolijk zijn. Daarna snakte bijna iedereen ernaar om zo snel mogelijk terug te keren naar het luchthartiger leven van voorheen. Men sprak van ‘knaldrang’, vooral onder de jongeren, maar ook de ouderen wilden weer naar buiten om als vanouds van het leven te genieten. Sommigen voorspelden een terugkeer van de roerige jaren twintig waarin plezier en frivoliteit de boventoon zouden voeren, want we hadden iets in te halen.

Overigens was er vaak een onheilspellende ondertoon merkbaar in de profetie over de nieuwe roerige jaren twintig, die immers in de geschiedenis gevolgd werden door de afschrikwekkende jaren dertig. Anderen voorspelden dan weer, of hoopten heel erg, dat er na de coronatijd een nieuwe mentaliteit zou ontstaan. Voor hen was het virus vooral een goede waarschuwing geweest om voortaan gewetensvoller te gaan leven en zich meer bewust te zijn van de gevolgen van

onze gedragswijze voor de planeet. Onze zorgeloosheid had ons het virus gebracht, dus dat mocht niet opnieuw gebeuren.

Inmiddels weten we hoe het allemaal verlopen is. Veel lijkt er niet veranderd. Van een uitbarsting van frivoliteit zoals in de roerige jaren twintig is geen sprake geweest, maar omgekeerd zijn we ook niet massaal tot inkeer gekomen. Meestal gingen we gewoon weer doen wat we voorheen ook deden, al bleven de noodtoestanden elkaar opvolgen. De klimaatcrisis ging niet weg, geopolitieke conflicten escaleerden, de democratie stond verder onder druk; we leven in een tijd van permanent alarmisme. De altijd durende noodtoestand dwingt ons tot oplettendheid en burgerlijke moed, en belet ons om onbekommerd gelukkig te zijn, terwijl we daar tegelijk een grote behoefte aan hebben. Het gaat slecht met de wereld maar desondanks doen we nog steeds aan toerisme, organiseren we feestjes en blijven we ons amuseren. Volgens doemdenkers zijn we aan het dansen op de Titanic.

We leven tegelijk in een tijd van zwaarte en van frivoliteit. De geest van ernst is in vele gedaanten onder ons en dringt ons allerlei verantwoordelijkheden op. Tegelijk verlangen we ernaar om soms domweg gelukkig te zijn, ons te vermaken, te genieten van wat er is en te dansen als dwazen. Zijn we verwend of hoort een kleine dosis onnadenkendheid nu eenmaal bij het goede leven, in welke tijd je ook leeft? Hoeveel frivoliteit hebben we nodig en hoeveel ervan kunnen we verdragen? En hoeveel vrolijke onschuld kunnen we ons veroorloven in een wereld waarin de noodtoestand heerst?

Over dit soort vragen gaat dit boek. Het is een ernstig boek over een gebrek aan ernst, een filosofisch essay over een onderwerp waar filosofen doorgaans weinig belangstelling voor tonen. De reden daarvoor is simpel: filosofen willen niet

domweg gelukkig zijn. Ze streven niet naar vrolijke onnadenkendheid, maar naar een leven dat in overeenstemming is met de redelijkheid. Of zoals Socrates het een paar uur voor zijn dood formuleerde: 'Een gedachteloos leven is geen leven voor de mens.' In het Grieks staat er *anexetastos bios*: een leven dat zichzelf niet onderzoekt, dat niet onderzocht wordt. Filosofie is een systematische oefening in het verwerpen van frivoliteit.

Een andere reden waarom filosofen zo weinig over frivoliteit geschreven hebben, is dat het kleine en onbeduidende hen over het algemeen veel minder interesseert dan weidse en verheven begrippen zoals vrijheid, geluk, liefde of rechtvaardigheid. Frivoliteit is te futiel, is een detail dat een detail moet blijven, iets onbenulligs waar je beter niet te veel aandacht aan besteedt want het is al die moeite niet waard. Overigens is hier sprake van een paradox: men keurt frivoool gedrag af maar tegelijk vindt men het te onbelangrijk om er veel aandacht aan te besteden. In elk geval is het niet het absolute kwaad waarvoor we moeten vrezen. Wie frivoool is, begaat geen doodzonde en pleegt geen misdaad tegen de menselijkheid. Frivoliteit is een ondeugd maar een geringe, eentje die kan irriteren maar ook gemakkelijk te vergeven valt.

Hoe schrijf je op een ernstige maar tegelijk lichte manier over een fenomeen dat niemand serieus neemt? Kunnen we ons niet beter op de grote problemen van onze tijd richten in plaats van ons met het frivole, vluchtige en futiele bezig te houden? De Franse essayiste Claude Habib schreef een boek over een fenomeen waarin frivoliteit een grote rol speelt, namelijk 'galanterie', wat iets typisch Frans zou zijn. Galanterie is een elegante manier van omgang tussen de seksen die niet gebaseerd is op het opeisen van gelijke rechten maar op het

elkaar gunnen van plezier. Habib koos voor dit frivole onderwerp omdat ze niet wilde toegeven aan wat zij 'het intimiderende ongeluk' noemt. Er gaat een chantage uit van serieuze onderwerpen, vooral als ze de ellende van mensen betreffen. Niets maakt meer indruk dan het vertoon van slechtheid en geweld. Habib vindt echter dat er in ons denken ook ruimte moet komen voor het geluk, zelfs als het om een kleine vorm van geluk gaat of om vluchtig plezier. 'Als we niet de lof van het plezier kunnen zingen, dan is een serieuze kritiek ook niet mogelijk.'

Frivoliteit staat in diskrediet omdat zij klein, nutteloos en ondoordacht is en als het erop aankomt misschien ook roekeloos. Mijn intuïtie is echter dat het radicale verwerpen van de frivoliteit iets tenietdoet dat wel degelijk waardevol is, iets dat ons bestaan smaak geeft en opvrolijkt. Socrates beweerde dat een frivoal leven geen leven voor de mens is, maar ik beweert dat een leven zonder enige vorm van frivoliteit ook geen goed leven is. In een sterk gerationaliseerde wereld wordt frivoliteit afgedaan als irrationeel en onwenselijk, maar als we alle plezier zouden kwijtraken in het kleine, nutteloze en ondoordachte, zou ons leven van een grote saaiheid en kilte zijn. Natuurlijk is ernst van belang, want ernst geeft zin aan het leven. En natuurlijk zijn we verantwoordelijk voor onze daden en moeten we zorg dragen voor onszelf, onze naasten en de omgeving waarin we leven. Maar onze verantwoordelijkheid is niet oneindig. Het frivole heeft zijn plaats in een goed leven.

Toch is dit essay geen onverdeelde lofzang op de vrolijke onnadenkendheid. Dat kan ook niet, want gedachteloosheid kan niet ons hele leven beslaan. Frivoliteit is iets kleins dat opvalt en ons opvrolijkt, maar dat ook klein moet blijven.

Frivoliteit behelst geen leefregel maar belichaamt de uitzondering. Het is bovendien maar de vraag of frivoliteit überhaupt gelegitimeerd kan worden. Als je aan het frivole een sluitende uitleg probeert te geven, is het al geen frivoliteit meer, want frivoliteit bestaat bij gratie van het ongedwongene en spontane.

Daarom is dit boek geen pure lof op de lichtvoetigheid maar een genuanceerd, beschrijvend essay. Hoewel elk van de acht hoofdstukken afzonderlijk gelezen kan worden, loopt er een duidelijke lijn door het boek. In hoofdstuk 1 gaan we na welke betekenissen het woord 'frivoliteit' heeft en welke definitie we aan het begrip kunnen geven. Daarna volgt een historisch luik. Hoofdstukken 2 en 3 gaan respectievelijk over het puritanisme en het rationalisme, twee antifrivole bewegingen in de moderne tijd. Hoofdstuk 4 behandelt het postmoderne 'frivoliteitssysteem' dat in de twintigste eeuw ontstond en de jaren negentig tot een frivole episode maakte. In hoofdstuk 5 zijn we in het nu aanbeland, in de eenentwintigste eeuw die als een eeuw van ernst is begonnen. Frivoliteit staat vandaag meer dan ooit ter discussie.

Om een tegenwicht te bieden tegen het teveel aan ernst behandel ik in hoofdstukjes 6 en 7 twee auteurs die een positieve invulling proberen te geven aan frivoliteit: uit de negentiende eeuw de filosoof Friedrich Nietzsche met zijn pleidooi voor een vrolijke wetenschap en uit de twintigste eeuw de romanier Milan Kundera die de lichtheid van het bestaan tot zijn thema maakte. Het boek sluit af met een hoofdstuk over de verschillende spelvormen: over theater, sport, kansspelen en het zoeken naar de kick. Wat als het leven een spel blijkt te zijn? Wordt een zekere dosis frivoliteit dan geen onderdeel van het goede leven?

Als we over frivoliteit praten

Blitse, helgele oorbellen. Knalrode lipstick. Paarsgelakte teen-nagels. Een shirt in schreeuwerige kleuren. Het kokette vlienderdasje, de schmink en het geverfde haar van de voormalige Belgische premier Elio Di Rupo. De kokette stadsvilla, de butler, de hondjes van Pim Fortuyn. Barbie die haar nagels lakt. Een gebak dat overladen is met slagroom, chocoladespikkels, kleine vruchtjes en plastic figuurtjes. De kers op de taart. Melkschuimfiguurtjes in je cappuccino. Zeepbellen blazen. Franjes, tierlantijntjes, slingers, blingbling, glitters, krullen, toeters en bellen. De vrolijke gospelsong ‘Knolraap en lof, schorseneren en prei’ van Drs. P. Het absurdistische muziekgezelschap De Frivole Framboos.

De opkrullende bladeren van de zonnebloem, de druiventrosjes, dierenkoppen, schubben, schelpengrotten, espagnollettes van de rococo. De *claw-and-ball* van de chippendale, de Lodewijk xv-meubeltjes, het porselein van Sèvres verwerkt in klokjes, vazen, tabaksdozen, schrijftafels, soepterrines. De galante scènes van Watteau, *De gelukkige toevalligheden van de schommel* van Fragonard dat op het omslag van dit boek prijkt, de plafondbeschilderingen in Würzburg van de hand van Tiepolo. De vergankelijke operadecors, de tuinfeesten, de bals, de party’s en de dansfeesten.

Maar ook: de lichtzinnige uitroep die aan Marie Antoi-

nette wordt toegeschreven, ‘Dat ze dan maar cake eten!’, als antwoord op het volk van Parijs dat om brood schreeuwde ten tijde van de grote hongersnood. Marie Antoinette die, ook vanwege haar frivole gedrag, onder de guillotine van de revolutionairen terecht zou komen. Marie Antoinette in de gelijknamige film van Sofia Coppola uit 2006 met Kirsten Dunst in de hoofdrol. Van de twee maîtresses van Lodewijk xv Madame du Barry veel meer dan de elegante en intelligente Madame de Pompadour, van wie echter de frivole uitspraak ‘Na ons de zondvloed!’ te noteren valt.

De grillen van de machtigen en superrijken. De 1220 paar luxeschoenen van de gewezen Filipijnse presidentsvrouw Imelda Marcos. De lockdownfeestjes in de ambtswoning van Boris Johnson in Downing Street 10. De Tsjechische multimiljonair Radim Passer die in de zomer van 2021 met zijn *hypercar*, de Bugatti Chiron, met 414 kilometer per uur over de A2-snelweg tussen Berlijn en Hannover scheurde, gewoon omdat hij eens wilde weten hoe snel zijn auto echt kon rijden. De Titanic Expedition van juni 2023, met aan boord van een mini-onderzeeër vijf superrijken die, op elkaar gepropt in een karige ruimte, vier kilometer diep wilden dalen om het wrak van de Titanic te bezichtigen. De expeditie was slecht voorbereid, de Titan implodeerde. Het ruimtetoerisme. De verwende toeristen in *Triangle of Sadness*, de satirische zwarte komedie van regisseur Ruben Östlund uit 2022, over rijke mensen op een luxecruise.

Maar niet alleen de superrijken, ook wij allemaal. De Duitse filosoof Peter Sloterdijk had het aan het begin van deze eeuw over het ‘postmoderne frivoliteitssysteem’ dat typisch zou zijn voor de overvloedsmaatschappij. We zijn met zijn allen frivool omdat we consumenten geworden zijn, steeds